

HAGYOMÁNYAINK

1. A „HAGYOMÁNY”-FOGALOMRÓL

Témánk természetéből következik, hogy mindenekelőtt a hagyomány általában oly közismert, ám mégis csak nagy vonalaiban érzékelt fogalmi lényegéből kell kiindulnunk, amikor arra keresünk választ, hogy a jugoszláviai magyarságnak vannak-e hagyományai, s ha vannak, ezek milyen összefüggésben szemléelhetők az egyetemes magyarság hagyományaival, különösképpen pedig ha azt akarjuk vizsgálni, hogy a halott hagyomány, szellemi életünk „holt tőkéje”, milyen módon aktivizálható, s hogyan lehet közgondolkodásunk cselekvő része.

Az Értelmező Szótár szerint a hagyomány „régebbi korokból, néha írott feljegyzésekből fennmaradt vagy íratlanul, többnyire nemzedékről nemzedékre szálló és valamely közösségben továbbra is érvényesülő szokás, erkölcs, ízlés, felfogás...” Majd tovább, a fogalom egy szűkebb meghatározásaként: „Olyan szellemi alkotások összessége, amelyeket valamely közösség a maga termékeiként ismer, őriz és ad tovább későbbi nemzedékeknek.”

A szótár meghatározásából tehát két mozzanat érdemel különösebb figyelmet, mely témánkat a legközvetlenebbül is érinti, s ez a két mozzanat, nyilván nem véletlenül, kérdések formájában vetődik fel. Minthogy a meghatározás többek között a „közösség” fogalmát előtérbe helyezi, fell kell tennünk nekünk is a kérdést: A jugoszláviai magyarság olyan közösség-e, szociológiai, társadalmi-történelmi szempontból, hogy nemcsak hagyomány-igényéről beszélhetünk, hanem hagyomány-teremtő energiájáról, múltjáról is? Másodsorban ugyancsak kérdésként merül fel a hagyomány-fogalom másik döntő mozzanata, minthogy a következőt is kérdeznünk kell: Létezik-e a „szellemi alkotásoknak” olyan összessége, amelyet a jugoszláviai magyarság a „termékeiként” ismerhet és vállalhat?

A sajátos „közösség” kérdésével külön tanulmánynak kell foglalkoznia, azért hagyományaink problémája kapcsán egyelőre tényként fogadjuk el létezését, azaz: bármennyire is a közhiedelemmel ellentétesnek látszik állításunk, feleletünk pozitív értelmű. A közösségi „határokat”

ugyan lazábbaknak kell tudnunk, mint amilyenek általában a zárt közösségek esetében lenni szoktak (ilyen közösségeknek tartjuk az egy nyelvet beszélőkét a polgárosodás előtti évszázadokban, s a „nemzetet” az elmúlt kétszáz esztendőben), de nem látjuk okát, hogy a közösség szükséges létét gondolkodásunkból kizárjuk, és ne számoljunk létezésével. A hagyományok kapcsán viszont válaszunk már sokkal egyértelműbb lehet. Am nyilvánvalóan az is „sajátos” problémakörünket bizonyítja, hogy mielőtt részletesebben taglalnánk, előbb két lényegesnek tűnő kitérőt kell tennünk: az egyikben a magyar kulturális hagyomány felfedezésének történetét kell áttekintenünk, a másikban arról a meggyökerezett nézetről kell szólnunk, amely azt vallotta, hogy a jugoszláviai magyarságnak nincs hagyománya.

2. HAGYOMÁNY-TÖRTÉNET DIÓHÉJBAN

A magyar művelődés történetében a „hagyomány” problémája a XVIII. században kerül a figyelem előterébe, amikor a XVI—XVII. századi zűrzavaros időszakot egy békésebb, konszolidáltabb korszak váltja fel, legalább abban a vonatkozásban, hogy az ország nem hadszíntér immár, minthogy a nagyobb hadműveletek a Rákóczi-szabadságharc leverésével az akkori Magyarország területén lényegében határain kívül játszódtak le. Az önnön pusztulása felett merengő szemlélet azonban közelről sem egyértelműen fordult a múlt történeti és irodalmi emlékei felé, s ebben a múltidézésben hiába keresnénk még a romantika korának „politikusi” hagyománytisztelőt és hagyományfeltáró szándékát. Mind a magyar történelem forrásainak feltárása, mind pedig az első nagyigényű szintézisei az ún. jezsuita történetírás műhelyében jöttek létre látszólag a katolicizmus hívűs nemzetköziségének éghajlata alatt, minthogy az érdeklődés a társadalmi-politikai kérdések iránt eredetileg az egyháztörténeti stúdiumokból kapta indító lökéseit. A források feltárásának a szándéka, a tárgyilagosan közlésre szorító gondolat munka eredménye volt Bél Mátyás kiadványa (1735), az *Adparatus ad historiam Hungariae*, amelytől a magyar művelődéstörténet új korszakát szokás számítani a hagyományfeltáró munka során. Bél Mátyás forráskiadványa (s ebben Oláh Miklós *Hungariája*) tehát az úttörő munka, amelyet Johann Georg Schwandtner háromkötetes kiadványa követett (*Scriptores rerum Hungarum veteres ac gemini*), melyben a magyar közönség először ismerkedhetett meg Anonymus gestájával, s a magyar történeti „előidők” kérdésével. 1770-ben Pray György a Margit- és a László-legendát adja ki több legenda-szöveggel egyetemben és felfedezi a Halotti beszédet, melyet majd Révai Miklós értelmez 1806-ban. Ráday Gedeon és Kazinczy Ferenc Zrínyit fedezi fel, s 1790-ben megjelenik A török áfium új kiadása is. A kor igazi érdeklődési területe azonban még nem a magyar nyelvű irodalom (jellemző, hogy Pray még valójában nem tudott mit kezdeni a Halotti beszéddel!), hanem a magyarországi humanizmus latin nyelvű irodalma. Egymásután jelennek meg a jelentős szövegi kiadások: Bonfini 1744-ben, Ransano 1746-ban, Mátyás, Vitéz János és Váradi Péter levelezése 1743—1776 között, majd a máig is legteljesebb Janus Pannonius kiadás Teleki Sámuel gondozásában 1784-ben. Ha a

kor figyelmét polarizálni akarjuk, akkor egyfelől a Hunyadi-családra kell hivatkoznunk, másfelől Zrínyire, akinek műve immár a hagyomány új, nyelvében is magyar körét nyitja meg — a romantika korát mintegy előlegezve. Igen tanulságos, hogy a kor szépirodalma nyomon kíséri a szövegkiadásokat. Dugonics András Etelkáját Anonymus ihlette, s az író büszkén hivatkozik, hogy ő hozott ki „egy szüzet a feledékenységnek tartományából, a régi setétségből, hogy a mostani világ lássa, csudálja, kövesse...” Ugyanígy eluralkodik a Hunyadi-téma is a magyar irodalmon. Kónyi János strázsamester pedig „hadi románja” előszavában Zrínyivel kapcsolatban ezt írja: „Ha Plutarchust, Homerust, Virgiliust, Xenophont és más historikus könyveket forgatok szemem előtt, mely terhessen nyomja szívemet, hogy az én nemzetemről (noha méltó volna) illetén könyveket nem olvashatok. Ezen felindulván, egyszersmind Sziget várában való lakásom arra ösztönzött, hogy ama magyar Hektornak, Zrínyi Miklósnak jeles történetét és a pogányok ellen való vitéz magaviseletét régi hamvából megújítsam; mely is már hazánkban igen megfogytakozott...”

A „hagyomány” iránti érdeklődés nagy százada azonban a tizenkilencedik, melyben a szépirodalom veszi át a hagyomány-kutatásban az ihlető szerepet, s szabja meg mind a történelem-kutatás, mind az irodalomtörténet figyelmének az irányát. Ha nem is általánosítható, mindenképpen jellemző, hogy Arany János Toldi Miklósa előbb volt a költői képzelet gyermeke, s csak később vált történelmi hőssé is, minthogy a történelmi kutatás csak később igazolta Arany imaginációját oklevelekkel. Az új kor elméleti törvényszabója a hagyomány kérdésében azonban Kölcsey Ferenc a Nemzeti hagyományok című tanulmányában.

Kölcsey szava már a romantikáé, s amikor a „nemzeti hagyomány” mozzanatán inszisztál, valójában a mítosz és az ismeret dialektikus kapcsolataira gondol, s a „tettek nagyságának” az „ismeretek nagyságával” való találkozása eszményét hirdeti, sajátos fejlődést látva nemcsak emberek, hanem népek viszonylatában is a „népből nemzet” gondolata kapcsán. Ezért írja mintegy egész gondolat-rendszere summájaként:

„A nemzeti hőskor hagyja maga után a nemzeti hagyományt; s nemzeti hagyomány s nemzeti poézis szoros függésben állanak egymással. Ahol ősi hagyomány vagy éppen nincsen, vagy igen keskeny határookban áll, ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját (tisztulás és folyamat nem található) lángjában süllyed el, vagy külföldi poézis világánál fog fáklyát gyújtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában. Mert a nemzeti poézis a nemzeti történet körében kezdi pályáját, s a lírának később feltámadó s individuális érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazáivá, hol az a nemzeti történet régibb múzsájától kölcsönöz sajátos, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnemesített életkör nimbuszán keresztül sugározta...”

A Nemzeti hagyományok irodalom- és költészet-szempon-túsága magyarázza, hogy elsősorban a hagyománynak a romantika igényelte hasznosítása áll Kölcsey figyelmének központjában: a „nemzeti poézis” és a „nemzeti karakter” kérdéseire akar felelni immár egy új nemzeti (s népies) költői eszményt látva maga előtt. Gondolat-rendszerében azonban helyet kap a jelen és a hagyomány összefüggésének a költészetben túli

érvényessége is: a hagyomány a jelen bizonyítéka, s a Kölcsey jelenének embere, bármit tesz is, valójában nem kezdete valaminek, hanem folytatója, s így a nép is, amikor nemzeté lesz, hagyományait megismerve ifjúkorára emlékezhet. A hagyomány-elmélet máig is leghasználhatóbb gondolatát éppen ezzel kapcsolatban fogalmazza meg Kölcsey:

„Amely nemzet a hatalom és műveltség magas pontjain áll, nagy dolgokat vihet ugyan véghez, de ezen nagy dolgok a história teljes fényében láttatván, természetesnek lenni megismertetnek, s a maradékra a való piperétlen színében szállanak keresztül . . .”

Kölcsey szemlélődéséből az utak két irányban is megnyíltak: Horvát István romantikus történelemszemlélete költészetre vált egy Vörösmarty romantikus műhelyében, s hálózza be Petőfi és Arany világképét, a megalakult Magyar Tudományos Akadémia pedig a hagyományfeltárás tudományos munkálatait vállalva, alapját képezi annak a nagyarányú forrás-publikációs vállalkozásnak, amelynek mindmáig szemtanúi lehetünk. A kezdetek azonban itt is, akárcsak a XVIII. században, magános vállalkozásokból állnak, minthogy az Akadémia intézményesen valójában csak az 1850-es években kezdi kamatoztatni az előző korszak nagy anyaggyűjtéseit. Toldy Ferenc és Szalay László nagy sorozatai után (*Analecta monumentorum Hungariae historica*, Újabb Nemzeti Könyvtár, Magyar Történelmi Emlékek) az Akadémia megindítja a Magyar Történelmi Tár című kiadványsorozatát (1855—1878), majd pedig a *Monumenta Hungariae Historica* (1857-től) forráskiadási alapvetését — a magyarországi történelmi hagyaték feltárásának és közzétételének nagy munkájaként. A sorozat négy osztályában az okmánytárak, a történetírók, az országgyűlési emlékek és a diplomáciai emlékek kaptak helyet, s hozzájuk csatlakoztak az olyan vállalkozások, mint a Török-magyarországi történelmi emlékek (14 kötete), az Archivum Rákócziánium könyvsora, s a Történelmi Tár újabb sorozata.

Az irodalomtörténeti emlékek nagyarányú feltárási munkája is a XIX. században indult meg valójában. A XVIII. századi irodalomtörténeti összefoglalók után a Kölcsey-tanulmány jelenti a fordulópontot ezen a téren is. Két nagy vállalkozásra hivatkozhatunk elsősorban: A Nyelvemléktárra és a Régi Magyar Költők Tára című kiadvány-sorozatra. A Nyelvemléktár első négy kötetét még Döbrentey Gábor adta ki 1838—46 között, majd Volf György gondozásában 1874—1908 között még tizenöt kötet látott napvilágot a magyar kódexirodalomból, s ezt folytatta volna az Új Nyelvemléktár, melynek első és egyetlen kötete 1916-ban jelent meg. A Régi Magyar Költők Tárát Szilády Áron gondozta, s ebben a középkortól a XVII. század végével bezáróan a magyar nyelvű líra emlékei láttak napvilágot tizenhét kötetben 1877—1937 között. Ezeket a nagy vállalkozásokat egészítette ki Heinrich Gusztáv Régi Magyar Könyvtár című sorozata, melyben 1897—1937 között negyvenegy kötet jelent meg. Itt kell számontartanunk Kazinczy Ferenc levelezésének 23 kötetét is (1890-től), valamint Gyulai Pál Olcsó Könyvtárának és Radó Antal Magyar Könyvtárának azokat a kiadványait, amelyek a magyar történelmi és irodalmi hagyományt hozták.

Az első világháború után, majd 1945 óta lényegében e nagyarányú s a múlt század kezdeményezte vállalkozások hiányainak pótlása, kiegészítése folyik, a hagyomány teljességének a birtokbavétele igényével. A

nagyobb vállalkozások közül jeleznünk kell Szentpétery Imre művét, Az árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzékét, Mályusz Elemér Zsigmondkori Oklevéltárát, az új Zrínyi-kiadást, a Kossuth Lajos összegyűjtött munkái című vállalkozást, különösen pedig Benda Kálmán impozáns vállalkozását, A magyar jakobinusok iratait (I—III., 1952—1957). A hagyomány-publikációk körébe tartozik a Monumenta Hungarica című új vállalkozás, mely középkori elbeszélő forrásokat és a magyarországi latin nyelvű történetírás régi emlékeit teszi közzé, a Magyar Könyvtár új sorozatát a szépirodalom terén, s a Magyar Századok című kiadványsort, mely a magyar emlékiratirodalom javát tette hozzáférhetővé, valamint a Régi Magyar Költők Tára új sorozatát is. Itt kell megemlíteni a hasonmás kiadások sorát is, valamint a Nemzeti Könyvtár egyes kötetait a kritikai kiadások új igényű vállalkozásával egyetemben.

A HAGYOMÁNYAINK

című sorozat 1971—1975. évi kiadói terve

(Az újvidéki Fórum Kiadótanácsa 1971 szeptember 20-iki IV. ülésén véglegesítette. A sorozat szerkesztői dr. Bori Imre, dr. Juhász Géza és dr. Szeli István)

1971. 1. Sinkó Ervin: Drvári napló
 2. Föld és mag — a két háború közötti jugoszláviai magyar irodalom népiesei (:Cziráky Imre, Novoszel Andor)
1972. 1. Sinkó Ervin: Etikai esszék
 2. A jugoszláviai magyar avantgarde
 3. Katona Imre: Kopácsi népmesék
1973. 1—2. Papp Dániel művei 1—2.
 3. Borbály Mihály mesemondó és meséi
 4. Balázs G. Árpád képei és grafikái
1974. 1. Sinkó Ervin: Sorsdöntő levelek
 2. Kázmér Ernő válogatott írásai
 3. Farkas Béla művészete
 4. Egy néprajzi kiadvány
1975. 1—2. Csáth Géza művei 1—2.
 3. Sinkó Ervin: Egy regény regénye
 4. Pechán Béla művészete

Szemlénk tanulságai rövidre fogott felsorolásunkból egyenesen adódnak, s jelzik, hogy a hagyomány-kérdésének természetét mennyire befolyásolták éppen a fentiekből következő tények. Ezek közül elsősorban arra figyelhetünk, hogy a magyar irodalmi és történelmi hagyomány birtokba vétele lényegében a XIX. században játszódott le, s akkor is abban az időszakban, amikor a magyar kapitalizálódási folyamatok felerősödtek, s a Budapesten összpontosult tőke nemcsak az ún. történelmi Magyarország gazdasági kincseit vette természetes módon birtokába, hanem a szellemi erejét és a vidéki hagyományokat is, és építette a magyar köztudatba, szinte eredetére való tekintet nélkül.

Paradox módon ez a folyamat éppen abban az időszakban fejeződött be, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia szétesett, amikor bomlásával az éppen nemzetté vált magyarság ismét részekre szakadt, s a hagyomány „corpusa” természetszerűen maradt Magyarországra, mely államiságában, s egész stuktúrájában a jogfolytonosság szellemében azonosítani tudta magát egyfelől az „anyaország” vagy „anyanemzet”, másfelől az egységesből egyetemessé váló magyarság teljes hagyomány-körének fogalmával is. Nem véletlen tehát, hogy a részekként továbbélő magyarságban a légüres tér érzete és a hagyománytalanságnak a tudata dobant fel: amit magáénak tudhatott volna a helyi hagyományok vonatkozásában, azt nem találta, minthogy az beleépült a „nemzeti” hagyománytárba, s maga nem tudta módját, hogy az egészhez való viszonyán túl hogyan közelítsen a már Kölcsey emlegette „természeteshez”. Itt a legszerencsésebb helyzetben a romániai magyarság volt a hagyományokhoz való viszony kérdéseinek köre kapcsán is, minthogy Erdélyben már 1791-ben Aranka György programtervezete (Az erdélyi kézírásba levő történetírók kiadására felállítandó társaságnak rajzolatya. A három nemzetbeli méltóságos főrendekhez, 16. lap, Kolozsvárott, 1791.) a hagyomány-feltárásnak és birtokbavételnek külön útja lehetőségét is felvetette, s a magyar „nemzeti” hagyomány-kutatással párhuzamosan egy erdélyi hagyomány-feltáró munka folyt. Jancsó Elemér szerint az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, melynek Aranka György volt a lelke, a hagyomány-feltárás munkáját is vállalta: „A Nyelvművelő Társaság érdeklődése 1796 után a történettudományok felé fordult” — olvashatjuk. Az erdélyi tudós társaság kettős történeti tevékenységet folytat ebben az időben. Első feladatának az Erdély történetére vonatkozó anyag összegyűjtését tekintette. Ebből a célból Aranka minden megyéhez, kisebb-nagyobb városhoz felhívást küld: lelkesíti a vidék értelmiségeit a régészeti anyag feltáráására, a levéltárak, kéziratárak és könyvtárak erdélyi vonatkozású anyagának összeírására és lehetőség szerint a ritka kéziratok lemásolására. A Nyelvművelő Társaság és Aranka felhívásai nyomán már 1796-ig gazdag anyaggal gyarapszik a társaság történeti gyűjteménye, lehetővé válik egyes kérdések feldolgozása is. . .” Természetes tehát, hogy már 1797—1840 között megjelenhetett a *Scriptores rerum Transilvanicarum* című kiadványsorozat első kötete, majd 1849 után az Erdélyi történelmi adatok, a Székely oklevéltár, s Veress Endre gondozásában a *Fontes rerum Transylvanicarum* öt kötete 1911—1921 között, amelyet az Erdélyi Ritkaságok sorozata követhetett 1939—1944 között tizenhét kötetben.

Ezek és az ilyen előzmények szabták meg a hagyomány-feltárás felszabadulás utáni munkájának, de egész problematikájának is a jellegét mind Magyarországon, mind Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában. Az „egész” nevében gondolkodó magyarországi hagyomány-tudat, a maga természetes előzményeire hivatkozó és arra építkező romániai kiadványsorozatok (Romániai Magyar Írók, Téka, emlékirat-sorozat), s a csehszlovákiai és jugoszláviai magyar „hagyománytalanság”-komplexusok szinte egyenes módon következnek a hagyományokat feltáró munka történetéből.

3. A „VAJDASÁGI” HAGYOMÁNYTALANSÁG-TUDATRÓL

1918 után Szenteleky Kornél fogalmazta meg a legvilágosabban és a legegységesebben a jugoszláviai magyar szellemi élet hagyomány-problémáját, s az ezzel foglalkozó két tanulmányát (Levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalom”-ról és A vers a Vajdaságban) bátran nevezhetnénk „nemzeti hagyománytalanságunk” feltárása munkájának. Modern és sajátos jugoszláviai magyar viszonyainkra alkalmazott módon, ám feltűnően, lényegében megismétli Kölcsey egykori gondolatait. Amikor az ugyanis a görög hősepikára vagy a délszláv hősdalköltészetre hivatkozik, Szenteleky az erdélyi hagyományörzést emlegeti: „Itt soha senki sem vágyott a föld fölé, a fellegekbe, a holnapokba, a mesékbe, tarka álmódásokba. Erdélyben már ezer esztendő óta mesélnek az emberek Csaba királyfiról, Szent Lászlóról, Görög Ilonáról, majd nagy és színes történelmi alakok vonulnak el a századok lángoló horizontján, és mögöttük felzúg a mese, a dal, mint susogó, sejtelmes erdőzúgás. Az erdőben tündérek laknak. A sziklákon sasok tanyáznak, mindenünnen a mese, a múlt zeng és zenél. De ki mesélt valaha ezen a tájon? Íme a környezet hatása az emberek eszmevilágára...” És Szenteleky az, aki — bár negatívban — sajátos problémánk lényegére is tapint éppen a hagyomány kérdésével kapcsolatban. Ezt írta:

„Ezen a tespedt, művészietlen lapályon sohasem voltak ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, hírhedt lovagvárak, görnyedt, legendás dómok vagy templomok, france-i könyvesboltok, fontainebleau-i erdők, ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók vagy finom ujjú humanisták. Hol vert volna gyökeret a vajdasági irodalom?...”

Mai ismereteink alapján nyilvánvalóan azt kellene mondanunk, hogy ahány megállapítás a fenti idézetekben, annyi tévedés, a tények nem ismerése következtében a nézetek hibás voltának mindmegannyi bizonyítéka. A hagyománytalanság komplexusának azonban a gyökerei sokkal mélyebben keresendők: Szenteleky oly jellegzetes „tudatlansága” már csak következménye sajátos „feledékenységünknek”, de nem oka is. Hiába voltak vidékeink évszázadokon át szellemileg produktívak, értéktermelők, tehát hagyomány-teremtők is, ha a török harcok elmúltával, a nagy pusztulások utáni eszmélkedésben, majd a XIX. században, a szellemi folytonosság tudata nem mozdult meg, következképpen hagyományainak a körébe sem léphetett, különösképpen ha arra gondolunk, hogy a múlt század második felében felébredt történetírói kedv sem a szövegeken, hanem interpretációjukon inszisztált, s így a szöveghagyományhoz való viszony sem alakulhatott ki. Nyilván tanulságos lehet a hagyománytalanság hagyományának továbbélése szempontjából idéznünk Pesthy Frigyest, aki a vármegye-rendszer állapotáról írott könyvében témánk szempontjából is érdekes adalékokat közöl:

„A kormány 1720—1721-es éveiben — írja Torontál vármegye határainak megállapítása kapcsán — Torontál vármegyét Békéssel akarta egyesíteni, de e szándék csak egy kis nehézségbe ütközött, ti. nem tudták megtalálni Torontál vármegyét. Békés vármegye is maga részéről több közgyűlésen tiltakozott e tervezett vegyes házasság ellen, egy általa nem

ismert társ-megyével. Nevezetesen, az 1722. évi országgyűlésre megválasztott követeinek ezt az utasítást adta: Minthogy az a szándék forog fenn, hogy Torontál vármegye, mely még mai napságig sem fedeztetett föl... ez okból gondoskodjanak a követek, nehogy ez a képtelenség valósuljon...

Az 1722. évi országgyűlés által azon célra kiküldött biztosok, hogy Torontál vármegyét leírják, és a szerzett adatok alapján az adót kivessék, eljárásukban sikert nem arattak, mert Torontált oly vidéken keresték, hol annak híre sem volt...

A Torontál megye keresésének tragikomikus esete kísért fel Szenteleky Kornél szemléletében is, aki a hagyomány megismerésének a szűkességét felismerte és elméletileg lényegében tisztázta is, de akit gondolati korlátai ugyanakkor gátoltak abban, hogy a jugoszláviai magyar szellemi élet sajátos hagyománykörét valójában felfedezze és kultúránkkal felfedeztesse. Szigethy Vilmos ugyan a harmincas évek elején Papp Dániel nevére hívja fel a figyelmét, ám Szenteleky, ki a helyi színek elméletével foglalkozik éppen, türelmetlenül utasítja el Papp Dániel „topográfiai tévedéseit”, humorának a Hölgyfutár derűjére emlékeztető jellegét, kimondva, hogy Papp Dániel könyve, A tündérlak Magyarhonban, „a mi viszonyaink között teljesen értéktelen...”

Szentelekynek tehát nem adatott meg a jugoszláviai magyarság szellemi hagyományai kérdésének a megoldási lehetősége, s nem véletlen, hogy halála után fel-feltűnik szellemi életünkben a hagyomány iránti érdeklődés jele, ám a feltárásnak, a meghódításnak, különösképpen pedig a hagyomány tudatosításának a valódi munkája elmaradt. Jellemző gesztusként szellemi életünk az éppen elhunyt irodalmi vezért, Szenteleky Kornélt vállalta hagyományaként, s az ő művének kiadására vállalkozik a negyvenes években. A legtöbbit a Kalangya tett a két világháború között hagyományaink feltérképezése terén: a tájainkhoz kapcsolódó egyéniségeknek egy kis galériája állítható össze azokból a tanulmányokból, amelyek a hagyomány sugallatainak témájára íródtak, kezdve az 1840-ben alakult szabadkai „Nemzeti Nyelven Munkálkodó Társulat” történetétől Margalits Edéig vagy Schmidt Józsefig.

Szellemi köztudatunk azonban valójában az egész korszakban Szenteleky „nincsenjeinek” hatása alatt viszonyult hagyományainkhoz — a kutatásról lényegében lemondva: úgy élt, mintha a legnagyobb mesélők egyike, Borbély Mihály nem mondta volna el történeteit már Kálmány Lajosnak, s úgy gondolkodott, mintha a torontáli vagy bácsbodrogi történelmi társulatok nem is léteztek volna, s nem tudott mit kezdeni lovagváraink vagy templomromjainkkal sem. Ma már tudjuk, mindazt, amit Szenteleky Kornél hiányként felsorolt, hagyományainkban adva van. De nem volt, mert nem ismerte, s nem kutatta senki.

4. A HAGYOMÁNYOK FELTÁRÁSÁNAK FELADATÁRÓL

Nem véletlen, hogy szellemi életünkben csak az utóbbi években jelentkezett követelő módon hagyományaink kérdése. S hogy miért nem előbb, azt a következő két, fontosság szempontjából első helyen álló okkal magyarázhatjuk:

A KÖVEK

című sorozat téma terve

1. Hermann Ottó Doroszlón. — 2. Népélet a huszas években (A Szervezett Munkás szociográfiái). — 3. Lázár Vilmos 1849-iki honvédezedes aradi fogságában kivégzése előtt írt emlékiratai (megjelent Sátoraljaújhely, 1883.). — 4. Hoblik Márton írásai a bácskai, szerémségi és szlavóniai magyarokról az 1820-as évekből. — 5. Hiador: Párizsi képek 1854. — 6. Hiador: 48-iki emlékek. Bp. 1881. — 7. Visszatelepítési iratok — szemelvények. — 8. A szerémségi husziták, s az inkvizíció jelentésének szövegei. — 9. Váradi Péter bácsi érsek leveleiből. — 10. Okleveles emlékek a XVI. századig. — 11. Szerémi György emlékiratai — szemelvények. — 12. Brodaries István: Igaz leírása. — 13. Janus Pannonius. — 14. Boszorkányperek — nálunk. — 15. Molnár György önéletrajzának szabadkai vonatkozásai stb. Könyve Világos előtt Szabadkán jelent meg 1880. — 16. Levelek Kálmány Lajoshoz. — 17. Perneszi András vitája Bornemissza Péterrel az Ördögi kísértetek kapcsán 1579. — 18. Kulcsár György prédikátor irataiból. — 19. A baranyai reformáció irodalmából. — 20. Haraszthy Ágoston: Utazás Éjszak Amerikában. 1844. — 21. Tőke Ferenc verses művei. — 22. Csuka—Balázs G. Árpád: Vajdasági pantoikum (?).

A Kövek c. sorozat téma tervét az újvidéki Fórum Könyvkiadó tanácsa 1971 szeptember 20-ikai IV. ülésén hozta meg. A tanács dr. Bori Imre, Burány Nándor és Tomán László személyében a sorozat szerkesztő bizottságát megbízta, hogy a keret-terv további megmunkálása után 5—6 éves kiadói tervet javasoljon és így már az 1972-es kiadói tervben 3—4 művet beiktathassanak. (A téma tervben feltüntetett címek nem teljeseek, csak jelzik a figyelembe vett műveket.)

1. A két világháború közötti időszakban tetőződött a hagyomány-nélküliség tudata, azaz: a hagyomány hagyománytalanságának a ténye.

2. A felszabadulás utáni évtizedekben a jugoszláviai magyarság sajátos nemzetiségi helyzete, melyben a kollektivitás tudata nem reflektálódhatott, holott — ahogy azt egy szerb filozófus (Gligorije Zaječaranović) meghatározta — a „hagyomány a közösség generikus tapasztalatait” jelenti, másfelől, de nem függetlenül az előbbtől, s a két világháború közötti szellemi állapotoktól sem, a jugoszláviai magyar irodalom és szellemi élet lényeges kérdéseinek tisztázatlansága — a hovatartozása és jellege problémájától autonómítása vonatkozás-rendszerének kérdésköréig.

A fentiekhez harmadik okként kapcsolódik a jugoszláv szellemi életnek a tradíciókhoz való viszonyának kérdése is, amelyben sokáig a gazdasági, politikai kutatásokkal szemben a hagyomány-kutatás háttérbe szorult.

A hagyomány-igény jelentkezését viszont a következő mozzanatokkal hozhatjuk kapcsolatba:

1. A nemzetiségek alkotmányos helyzetének fokozatos megváltozása, s ebben a nemzetiségnek, mint közösségnek az affirmálódása.

2. A jugoszláviai magyar irodalomnak, s vele a szellemi életnek gondolkodási folyamataiban a jugoszláviai magyar kultúra autonóm arculatának a felismerése, kötődéseinek a tisztázása, „határainak” a megállapítása. Ebben a kérdéskörben jelentős, hogy szellemi életünk tiszt-

tázta a viszonyát mind a magyarországi szellemi élethez, mind az egyetemes magyar kultúrához, aminek következtében természetes módon kerülhetett „előtörténete” gazdag hagyománykincsének közvetlen közelébe, anélkül, hogy csorbát kellene ejtenie az egyetemes magyarság hagyomány-fundusán: a magáénak tudott és vallott „hagyományok” egyszerre lehetnek a jugoszláviai magyar kultúráé és az egyetemes magyar kultúráé is, mint ahogy a jugoszláviai magyar irodalom egyszerre autonóm és önálló, a maga törvényeinek engedelmeskedő, s az egyetemes magyar irodalomnak szerves része is a többi magyar irodalmakkal egyetemben.

3. A szükséges tudományos intézmények létrejötte, amelyek nélkül a hagyományfeltáró munka el sem képzelhető, így az újvidéki egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszéke, és a belőle kinőtt, a sajátos jugoszláviai magyar kultúrtörténeti, nyelvészeti stúdiumok ápolását vállaló Hungarológiai Intézet.

4. A kutatások és publikációk anyagi alapjainak megerősödése, könyvkiadásunk struktúrájának a változása, amelyben a hagyományok is természetes helyüket kapják meg.

Természetes tehát, hogy szellemi életünknek ebben a pillanatában a hagyományok kérdése időszerű: azon a ponton áll, amelyen a megtett ezer esztendő s új megismerésének az igénye éppenúgy jelentkezik, mint a jövő felé való törekvés ösztönzése, s nem véletlen, hogy a hagyományok publikációjának a kérdése nemcsak felmerült, hanem első megoldásaival jelentkezik abban a két könyvsorozatban, amelyet a Forum Könyvkiadó indít, *Hagyományaink és Kövek* címen, anélkül, hogy teljességre törekedne, minthogy a teljesség felmérését még csak ezután kell elvégezni.

Ennek a körvonalai azonban már ma feltetszenek, s nyilvánvalóan a további kutatásokkal még csak tágulnak. *Hagyományaink* főbb „tartományait” azonban már most is jelezhetjük:

1. A népi műveltség hagyományköre, amelynek nagyobbik hányada ma is ismereteink „fehér foltját” jelenti, hiszen az Erdélyi János ösztönzésére megindult becskereki és muzsljai gyűjtés, a Kálmány Lajos észak-bánáti nagy gyűjtései és Kiss Lajos zenei-népköltészeti gyűjteményei a népi hagyománynak csak egy részét adják. Éppen ezért a munka ezen a téren kettős irányú kell, hogy legyen: a már feljegyzett és begyűjtött anyag megjelentetése, s a gyűjtések körének kiterjesztésével a feltáró munka tovább folytatása.

2. A történelmi hagyományok számbavétele: a magyar oklevélpublikációk ugyan az anyag javát tartalmazzák, de ezek hagyományaink igénye szerint máig sem kínálnak egységes és áttekinthető képet, holott történelmünk két nagy szakaszának okleveles emlékei fontos szerepet játszanak: egyfelől a török támadásokig tartó korszak marad így homályban, másfelől a XVIII. századi telepítések története, s a jugoszláviai magyarság mai arculatának kialakulási körülményei sikkadnak el. A titeli, bácsi, kői hiteles helyek, a szerémi bortermelés, a huszitizmus, a városodás folyamatainak (itt Újlak-Ilok városi státuma pl.) okleveles emlékei kínálkoznak elsősorban, természetesen az okleveles anyag őrizte hétköznapi tükrével egyetemben. Az új korszakban viszont a már em-

lített telepítési oklevelek mellett a Ferenc-csatorna építése, élete és építőjének, Kiss Józsefnek „hagyománya”, nemkülönben az 1848—49-es emlékek köre a figyelemre méltó.

3. A szépirodalmiság vonatkozásában a hagyományok köre még gazdagabb és sokrétűbb:

a) A magyarországi huszitizmus nyelvemlékei — a kamonci bibliafordítás.

b) A latin nyelvű, majd magyarra váltó humanizmus gazdag öröksége: Váradi Péter levelezése, Brodarics István, Szerémi György latin történetirodalma, és Zay Ferenc magyar nyelvű emlékirata.

c) A baranyai reformáció emlék-anyaga egészen Veresmarty Mihály Megtérése históriájáig.

d) A murántúli irodalmi örökség Kultsár György, Töke Ferenc munkásságában.

e) Zrinyi Miklós és köre.

f) A XIX. század már változatos emlékanyaga a helyi irodalom, tudomány, majd a Pest felé tájékozódó tehetségek (Papp Dániel, Gozdsu Elek, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Herczeg Ferenc, Milko Izidor, Ambros Balázs, György Mátyás) hagyományt jelentő munkássága.

g) A két világháború közötti magyar irodalom „termése” — melynek középpontjában Szenteleky Kornél és Sinkó Ervin munkássága áll.

h) A képzőművészeti örökség, melyet ugyancsak szakaszokban mérhetünk fel: egy 1526-ig tartó alakulás eredményei (Dombó, Bács, Aracs, Marótvár, Újlak, Csáktornya stb.), a barokk és a klasszicizmus építésze és festésze, a történelmi festészet (Thán Mór), a szecesszió és az impresszionizmus ugyancsak festészeti és építészei hagyománya, a két világháború közötti festészet.

i) A zenei hagyományok, különösen a dalkultúra (Lányi Ernő).

j) A filmgyártás emlékei (Bosnyák Ernő).

k) A színházi élet.

l) A tudományosság szöveges emlékei: történetírás, néprajz, szociológia, filozófia, földrajz, gazdag pedagógiai tevékenység.

A részletezés kérdése külön feladat, s hazai tudományos intézményeink munkájától, valamint könyvkiadásunk irányától és lehetőségeitől függ, hogy milyen ütemben tárhatjuk fel és ismerhetjük meg szellemi hagyományaink köreit, s építhetjük kultúránk alapjaiba és köztudatunk sejtjeibe is.

Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy manapság a hagyományok csak gyakorlati kérdést jelentenek: elméleti tapasztalatokként, művelődésünk és művelődéstörténetünk alapvető problémáiként valójában majd csak ezután vetődnek fel.

IRODALOM

A magyar történelmi hagyomány kiadásának történetéről Kosáry Domokos nagy munkája (Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Bp. 1970.) tájékoztat. A felvilágosodás korának történelem-látásáról Mezei Márta írt (Történeteszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában, Bp. 1958. Kölcsey Ferenc tanulmányát az író Összes

művei I. 1960. alapján idéztük. Jancsó Elemér az Erdélyi Nyelvművelő Társaságról A magyar irodalom a felvilágosodás korában. Bukarest, 1969. Szenteleky Kornél tanulmányai az Ugartörés című kötetben (Újvidék, 1963.), Papp Dánielről a Sz. K. irodalmi levelezése 1927—1933. című kiadványban. Zombor—Budapest, 1943. Pesty Frigyes Torontál megyéről: Az eltűnt régi vármegyék. Bp. 1880.

REZIME

NAŠE TRADICIJE

U svojim razmatranjima o kulturnoj baštini autor se prvo osvrće na definisanje samog pojma i na istorijat shvatanja i akcija na razotkrivanju, publikovanju i delotvornijem uključivanju kulturne baštine u tekući kulturni život. Okolnosti pod kojima se ova aktivnost odvijala u ranija dva veka uslovile su posle prvog svetskog rata i shvatanja i aktivnosti na stvarnijem usvajanju kulturne baštine kako u Mađarskoj tako i u Čehoslovačkoj, Rumuniji i Jugoslaviji. Ove okolnosti su, pored ostalog, uslovile i postojanje kompleksa u vezi postojanja kulturne baštine kod samih Mađara u Čehoslovačkoj i Jugoslaviji.

Treći deo razmatranja bavi se razlozima i pojavnim oblicima shvatanja da Mađari u Jugoslaviji tobože nemaju svoju kulturnu baštinu. Završni deo izlaganja posvećen je razlozima i novostvorenim uslovima u zadnjih nekoliko godina u socijalističkoj Jugoslaviji da se menja spoznaja, a delom i aktivnost, kod Mađara u Jugoslaviji u odnosu na svoju kulturnu baštinu.

Jedan od četiri činioca koje autor navodi jeste uloga književnosti jugoslovenskih Mađara, spoznaja njene autonomne fizionomije, razjašnjavanje njenih spona i utvrđivanje „međa” prema drugim književnostima, a sa ovim procesom tesno je povezana i evolucija u načinu mišljenja i rasuđivanja o kulturi jugoslovenskih Mađara. Važno je da je u ovom pitanju naš duhovni život razjasnio svoj odnos kako prema duhovnom životu u Mađarskoj, tako i prema sveobuhvatnoj opštoj mađarskoj kulturi, usled čega se mogao prirodnim putem naći neposredno na domaku velikog bogatstva svoje „predistorijske” baštine, i to tako da ne krnjimo sveobuhvatni mađarski fond kulturnog nasleđa. Naime, ona „baština” koja se smatra našom, može biti istovremeno i deo kulture jugoslovenskih Mađara i opšte mađarske kulture, onako isto kao što je književnost jugoslovenskih Mađara istodobno autonomna i samostalna, koja se povinuje sopstvenim zakonitostima, a istovremeno i organski deo opšte mađarske književnosti zajedno sa svim drugim mađarskim književnostima.

Svoja razmatranja autor završava izlaganjem mogućih pravaca detaljnijeg interesovanja naše kulturne i naučne javnosti kao i usmerenost publikovanja značajnijih delova kulturne baštine iz tri tematska kruga: folklor, kulturno-istorijska dokumentacija i nešto opširnije, lepa književnost — uz napomenu da ovi pravci interesovanja zaslužuju posebnu i detaljniju razradu i studiju u našim časopisima.

RÉSUMÉ

NOS HÉRITAGES

Dans ses considérations sur l'héritage culturel, l'auteur en définit d'abord la notion elle-même ainsi que l'histoire des conceptions et des actions qui ont pour but de découvrir, de publier et d'incorporer d'une manière efficace, l'héritage culturel dans la vie culturelle courante. Les circonstances dans lesquelles cette activité se déroulait dans les deux derniers siècles ont conditionné

après la première guerre mondiale les conceptions et les activités visant à approprier d'une façon plus réelle, l'héritage culturel aussi bien en Hongrie qu'en Tchécoslovaquie, en Roumanie et en Yougoslavie.

Ces circonstances ont conditionné, en outre, l'existence du complexe chez les Hongrois en Tchécoslovaquie et Yougoslavie vis-à-vis leur héritage culturel.

Dans la continuation de ses considérations, on traite les raisons et les conceptions nouvelles d'après lesquelles les Hongrois en Yougoslavie n'aient pas leur héritage culturel.

La dernière partie de son exposé est consacré aux raisons et aux conditions récemment créées dans les dernières années en Yougoslavie socialiste, c'est que la connaissance, et en partie l'activité elle-même, chez les Hongrois en Yougoslavie est au point de se changer vis-à-vis leur héritage culturel.

Un des quatre facteurs cités par l'auteur est le rôle de la littérature des Hongrois yougoslaves, la connaissance de sa physionomie autonome, l'explication de ses liens et la précision des „limites" vis-à-vis d'autres littératures, et avec ce procès est étroitement liée aussi l'évolution de la manière de penser et de raisonner sur la culture des Hongrois yougoslaves.

Il est important dans cette question que notre vie culturelle ait expliqué sa relation envers la vie culturelle en Hongrie ainsi qu' envers la culture hongroise universelle, en raison de quoi elle se pourrait trouver, tout naturellement, tout près de la grande richesse de son héritage „préhistorique", sans diminuer le fonds hongrois universel de l'héritage culturel. En effet, cet „héritage" qui est considéré aussi comme le nôtre peut être en même temps aussi la partie de la culture des Hongrois yougoslaves, ainsi que de la culture hongroise générale, de la même façon que la littérature des Hongrois yougoslaves est en même temps autonome et indépendante qui se dirige d'après ses propres lois, elle-même étant en même temps une partie de la littérature hongroise générale avec toutes les autres littératures hongroises.

L'auteur conclut ses considérations en exposant les directions possibles de l'intérêt plus détaillé de notre culture et de notre public scientifique, en précisant les tendances des publications des parties plus importantes de l'héritage culturel des trois cercles appartenant au même sujet: folklore, la documentation culturelle-historique et un peu plus en détail, les belles lettres — avec avis que ces directions de l'intérêt méritent d'être élaborées d'une façon plus détaillée et spéciale et étudiées dans nos revues périodiques.